

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

БИЈЕЛО ПОЉЕ

Скупштина општине Бијело Поље 1987. год.

Мисао „Што више сазнања о прошлости то више светлије и срећније будућности” важи за сагледавање света у целини, па према томе и Бијелог Поља и његове околине.

Бијело Поље је имало бурну прошлост, проткану мукама и невољама, у целини богату културом, да како често заборављаном, па појава монографије „Бијело Поље” представља значајан датум за овај град и крај. Значајан особито због тога што се о овом граду на Лиму и његовој околини први пут у историји сада јавља целовита и комплетна књига, која, иако на око хиљаду страница, сажето приказује прошлост бјелопољскога краја.

Чекало се тако дуго да се појави једна оваква књига, отишле су генеоствареним жељама и ускраћеним могућностима да пружи књигу каква је ова и ето, након трајних жеља и дугих ишчекивања, књига је најзад у нашим рукама. Иако је, можда, у овом тренутку то несагледиво, монографија „Бијело Поље”, оваква каква је дата у целини, представља темељ за још успешнију изградњу свеукупних социјалистичких друштвених односа; за срећнију будућност младих генерација.

Монографија „Бијело Поље”, писана на 978 страница, научно елаборирана, дело је шест еминентних

аутора и исто толико рецензената. Објављена је 1987. године у издању Скупштине општине Бијело Поље. То је, по моме, врло значајно дело, културно добро, које је угледало свет захваљујући великом разумевању издавача, па је то свакако и његов велики успех у испуњењу обавеза према захтеву времена.

Моја скромна запажања односе се на ранији историјски развој бјелопољскога краја, закључно са балканским ратовима и делимично са периодом од тридесетих година овога века. Значи, период новије историје, почев од тридесетих година надаље, укључујући ту и социјалистичку револуцију односно НОБ, биће предмет другога.

У целини гледано, без улажења у појединости, историјски приказ бјелопољскога краја у прошлости веома је успешно презентован и заслужује сваку похвалу. Оно што ову књигу краси, рекао бих као једну од ређих књига ове врсте, то је настојање аутора да се прошлост прикаже реално, онаквом каква је била, без терета који би јој био туђ, без тенденција улешавања или филовања непотребним. Такви се циљеви писања намећу правим историчарима и хроничарима, јер подразумевају велику ангажованост, пуну одговорност и истрајност у раду. Када се у то-

ме успе, онда су то плодови рада којима се аутори одужују друштву, оправдавају дато им поверење, испуњавају хуманистичке обавезе. Мислим да су приказивачи бјелопољскога краја раније прошлости у томе успели.

Разуме се, нема књиге, нити је било, на коју се не могу ставити и примедбе, добронамерне или тенденциозне, према томе, вероватно може бити примедби и на монографију „Бијело Поље”, али оних озбиљнијих, с обзиром на циљ и место књиге, не би требало да буде. Не би требало да их буде јер се писању пришло са позиција дијалектичког материјализма који не трпи импровизације, неистине, митоманију, необјективност.

Уопште узевши, о бјелопољском крају је мало писано, па је ауторима ове монографије то задавало посебне тешкоће. Други извори, архивска грађа на пример, па археолошки налази и уопште извори материјалне културе, такође мањају.

Бјелопољски крај је један од најмање археолошки испитаних крајева у нашој земљи. Међутим, аутори су врло успешно реконструисали праисторијски и раноисторијски период и успешно га представили у границама могућег, служећи се при том случајним налазима или примерима истраживача у суседним крајевима те одређеним логичким аналогијама.

Посебно место дато је средњовековном периоду, што је и разумљиво с обзиром на његов значај у историји бјелопољскога краја. Словени су, насељавајући Балкан, закључно са првим деценијама VII века запосели брдске, шумом прекривене и тешко приступачне крајеве, јер им је тај терен, са таквом конфигурацијом тла, у петовековној борби против Византије, а за независност, највише одговарао. Из тих разлога је на пространствима рашко-ибарске и лимске регије формиран један од првих, могуће и први српски племенски савез из кога је у XII веку конституисана независна средњовековна српска држава Рашка (под тим именом позната у западним изворима). Из тог културом

богатог периода остали су бројни споменици, највише они сакралне природе, који су сами по себи индикатори о том историјском времену. Они који су сачувани на тлу бјелопољске општине приказани су у свом светлу, при чему је посебно место дато Цркви светих апостола Петра и Павла у Бијелом Пољу, не само зато што је архитектонски атрактивна и што је у своје темеље уградила осам стотина година, него и због тога што је у њој, колико се за сада зна, писано Мирослављево јеванђеље, настарији документ српске писмености, чиме практично почиње писменост код Срба.

Петовековни период турске доминације над овим пространствима, представљен је, рекло би се, врло успешно, са истинским и реалним приступом, а то се радило на основу расположиве грађе. Разуме се, извори за то, посебно архивска грађа, доста су сиромашни, па би проучавање турских катастарских пописа дало још комплетнију слику, те будуће историчаре очекују на том плану озбиљни задаци.

За објективног читаоца, онога који зна са којих су све страна дували ветрови на овој балканској ветрометини, да осети бодљике трновитог пута од ропства до слободе, биће јасно да је тај период приказан адекватно постојећем стању, без олтерећивања оним стварима којима је раније историографија била у знатној мери проткана, Ради примера да наведемо да је у монографији Бијело Поље, за садашња сазнања, процес исламизације постављен онако како на то питање гледа марксистичка наука, а то значи исправно. Нема ту например, застарелих, неадекватних и преживелих термина као што су турчење, потурчавање, потурице, Турци, којима се означава феномен исламизације код нас и историјског настанка популације Муслимана, која, као што је познато, сада егзистира са статусом нације. Тако постављен процес исламизације, изузетно је значајан јер се практично по први пут третира у адекватној историјској светлости у

једној књизи овакве врсте, и то је једини и истински пут приступа овом питању. У прошлости се, услед великотурског хегемонизма и одређених других тенденција, другачије и погрешно тумачила исламизација до те мере да је чак и садашњим генерацијама тај процес несхватљив у многоме, па отуда и одређене заблуде око тога чак и код млађих генерација. У том смислу — смислу правилног тумачења исламизације, књига Бијело Поље, представља темељ за будућа проучавања овог питања. Има се утисак, ма колико се долазило до нових сазнања о томе, неће се моћи ићи ван оквира тог питања онако како је то овде постављено.

Географски, етнографски и ранији историјски период у монографији је приказан на трећини простора, док је остало посвећено новој историји, при чему се посебно место указује НОБ-у и социјалистичкој револуцији, свакако најсветлијем делу наше историје. Због тога тај период и заслужује за ову прилику већу пажњу од овог дела који је предмет мог запажања. Ипак, нека ми буде дозвољено да изнесем и неке примедбе, које за ову прилику могу али и не морају бити. Али пошто су у сваком случају само добронамерне, надам се да ће тако бити и схваћене.

У оквиру географског дела представљено је поглавље о становништву аутора дра Вујадина Рудића. Он је извршио, да кажемо, етно националну класификацију становништва на основу које је тешко разликовати које је то српско, а које црногорско становништво у бјелопољском крају. Не треба то схватити као грешку аутора, тим пре што становништво није његова област проучавања, већ као резултат наслеђених и неидентифицираних појмова. Такође је извршио поделу муслиманског на турско и нетурско становништво. По тој подели турске породице су породице бегова и ага, а нетурске су, значи словенске, породице занатлија, трговаца и сељака. Тако је аутор у турске породице уврстио: Заимовиће, Хаџајл-

иће, Добарџиће, Кајабеговиће, Нухоџиће, Мулабеговиће и Мушвиће, што не одговара стварности, не само због тога што се њихова презимена завршавају на — ић него зато што је опште познато да су у нашим земљама прво ислам примали повлашћени друштвени слојеви — племићи, да би као припадници исламске конфесије, са титулама бегова и ага, очували ранији повлашћени положај. Средњи, а особито сиромашни слојеви, а селаштво у целини, пружали су много већи отпор исламизацији и били упорнији у очувању хришћанства. Према томе, сигурно је да те породице, или већина њих, нису турског већ су словенског порекла. Не мора то да значи да није била и по нека турска или мелеска породица која би представљала потомство неког турског официра или чиновника, али је таквих тако мало, на примеру бјелопољске општине, да не завређују посебну пажњу, Додајмо овоме да се аутор овог дела служио неким ранијим ауторима који су о томе формирали слику на основу предања — казивања, која нису могли поткрити никаквим писаним документом или било чим прихватљивим за науку. Беговима и агама је конвенирало да се исказују као Турци, не само зато да би се тако и теоријски класно одвојили него и због тога што им је систем турске владавине омогућавао лак и леп живот заснован на експлоатацији чивчија. Подређивање етничког конфесионалног код повлашћених муслиманских слојева у нашим земљама, особито у Црној Гори и Србији, била је доста раширена појава, иако без основа у научном смислу. То је основни разлог због кога су могле проистећи наведене грешке.

На страни 71, у глави о историјском развоју, пише да су староседеоци у бјелопољском крају, после словенске експанзије, србизирани. Мислим да не би требало тако да стоји, и било би исправније рећи да су словенизирани, јер у том да кажем ранословенском периоду нема јасне етничке диференцијације међу Словенима. Тако ће проћи две стотине година од досељавања

Словена на Балкан, а да се име Србин у писаној форми не помиње. Оно је први пут записано тек 822. године у Ајнхардовој хроници „Живот Карла Великог“.

На истој страни пише да је у IX веку почела да се формира српска држава. Могуће да је аутор мислио на српски племенски савез, али он није имао атрибуте државе. Званично формирање српске независне државе везано је за Стевана Немању, а то је XII век.

Било би изузетно значајно и за ову прилику дати нешто више података о граду Бихору и, рецимо, географски га лоцирати, али друго су жеље а друго могућности, јер извори мањају. Или, у врло добром приказу Брскова — Мојковца, требало је рећи да је у њему била и прва ковница српског средњовековног новца и да је, по предању, краљ Урош I Немањић, кујући новац у Брскову, говорио: „Мој ковани новац“ па отуда име Мојковац.

Чест је случај да се у црногорској историографији наводи термин турски градови. То се поновило и у монографији „Бијело Поље“. Тако на страни 112. пише: „Турски градови: Колашин, Бијело поље, Пљевља“. Није баш јасна таква формулација; не зна се чиме је одређено то својство. Лично мислим да таква одредница не би могла да егзистира, гледано са становишта данашње историјске науке, па би добро било то питање рашчистити — уопште у црногорској историографији.

На страни 132 пише да је 1877. године Новопазарски Санџак приључен приштинском санџаку. Уколико је то за ову прилику значајно, било би адекватније рећи ра је спајањем Новопазарског и призрењског формиран приштински санџак.

Расовска буна 1901. године врло је значајан и по природи редак догађај. Уколико постоје писани подаци, заслуживала би већу пажњу (стр. 145.).

Формирање Краљевине СХС (1918.) по много чему је био тежак и мукотрпан посао, праћен различитим тешкоћама и заснован на бројним супротностима. Та је др-

жава формирана после вековног робовања, а настала на темељима сиромаштва, разорености, застојности, са различитим степеном развијености крајева који су у њу ушли. Све је то диктирало бројне и свакодневне проблеме са којима се она сретала. Истина је да су тешке економске неприлике доста уједначено подносили сви становници нове државе, па и они у најсиромашнијим и најзаосталијим крајевима, које је нешто више теретило и тешко бреме наслеђа. Но, положај муслиманског становништва у Санџаку, у том периоду, био је тежак. Муслимани, углавном необразовани и непросвећени, нису имали свог националног идентитета. У настојању да сазнају шта су, и сами су много грешили у етничкој идентификацији, а конфесија им је била основна оријентација, проткана фанатизмом који је повлачио за собом многе недаће. С друге стране, у званичној администрацији и јавном комуницирању Муслимани су третирани као Турци, Срби или Хрвати муслиманске вере, па су и у народу сматрани таквим. Због тога су они, хтели или не, морали да носе и одређене последице за бројне недаће којима су били изложени хришћани у периоду турске доминације. Сматрам да се другачије не би могао ни схватити шаховићки догађај 1924. године, који се одиграо у време легалне државе, дакле не у неком ратном или несрећеном стању. Аутор је тај немил догађај, могуће у то време јединствен у земљи, приказао врло коректно, приказујући стање које му је претходило, истичући две алтернативе о узроку тог догађаја, после кога је доњоколашински крај расељен тако да у њему није остало Муслимана.

Наводим све ово да бих истакао своје мишљење и одређено неслагање са последњом реченицом на страни 255 која гласи: „... тако да у наредним годинама (мисли се на време после (1924) положај овог (муслиманског — Е.М.) становништва није био неповољнији од црногорског и српског“. Мислим да се о некаквој равноправности у предратној Југославији,

па ни у бјелопољском крају, не може говорити. Муслимани су били запостављени, слабо школовани, симболично заступљени у власти, па су многи тражили излас у исељавању ван земље.

Анализирајући узроке пропасти Краљевине Југославије, Борис Зихерл, наш познати марксиста, наводи да је Југославија почивала на три стаклена стуба од којих је најтањи био онај који је симболисао нерешено национално питање. Бићу слободан да истакнем своје мишљење: Да је и у бјелопољском крају било више равноправности, мање би било крвопролића у току

другог светског рата, а овако је плаћен тежак данак томе — што је најгоре и ненадокнадиво великим бројем људских живота, Правилним тумачењем тога питања ми једино и можемо да правилно схватимо и још више ценимо истинске вредности и највеће тековине социјалистичке револуције: братство, јединство и равноправност, чије плодове ми данас уживамо, и да тако за увек схватимо да истинске равноправности, каква је ова данас, никада раније није било.

Ејуп Мушовић

ДР ДУШАН Ј. МАТИНОВИЋ, ПОРТРЕТИ, I И II Био-библиографски преглед,

Цетиње 1983, 1987

Двотомна књига ПОРТРЕТА дра Душана Мартиновића значи за ужу црногорску и ширу југословенску историју просвете, науке и културе несумњиво велик и драгоцен допринос, а за аутора ових принова значи много више, значи високо достигнуће и бриљантно остварење једне замашне и смеле научноистраживачке замисли.

Одмах треба рећи да ове две књиге Портрета дра Мартиновића представљају, пре свега, срећан стицај околности под којима се оне јављају. Прва од тих околности је чињеница да су просветне, културне и научне установе на Цетињу, међу њима и Централна народна библиотека „Ђурађ Црнојевић“, захваљујући уложеном знању и труду великог броја културних прегалаца, оних минулих као и данас активних, поодавно стасале да омогуће интелектуалним ствараоцима научноистраживачки рад.

Осим своје основне функције коју културне установе на Цетињу обављају, друга срећна околност је та што је Централна народна библиотека „Ђурађ Црнојевић“ израсла у завидну издавачку кућу,

те и на тај начин даје своје доприносе просветно-културној и научној надградњи целе наше земље.

Трећу срећну и стваралачку околност представља чињеница да се овог посла прихватио др Душан Мартиновић, већ осведочени и реномирани научни посленик, чији се ентузијазам из године у годину све потпуније остварује у значајним научноистраживачким радовима, од којих су *Портрети* компоновани. Зато су они најважније Мартиновићево остварење, јер представљају синтезу читавог једног периода упорног, акрибичног и креативног његовог рада.

Захваљујући стицају околности, Библиотека „Ђурађ Црнојевић“ није само културна и научна установа која представља једну од ризница југословенске културе, него и живи, стваралачки, активни фактор и стожер просветно-културне и научне активности и делатности у нас. Зато се без зазора може рећи да др Душан Мартиновић достојанствено носи бакљу просвете, науке и културе, коју је преузео од свога великог њи